

© “Мөнгө, санхүү, баялаг” сэтгүүл 2021

КОВИД-19 ХАЛДВАРЫН ЦАР ТАХЛЫН ҮЕИЙН ОЛОН УЛС ДАХЬ ТӨСВИЙН БОДЛОГО

Жамбалдоржийн Энхбаяр¹

JEL ангилал:

E62, H2, H60, I30

Түлхүүр үг:

Төсвийн шилжүүлэг,
татварын бодлого, өрийн
удирдлага, тэгш бус
байдал

Хураангуй:

Энэхүү өгүүллээр Ковид-19 халдварын цар тахлын үед баримтлах төсвийн оновчтой бодлогын талаарх олон улсын санхүүгийн байгууллага, судлаач шинжээчдийн зөвлөмж, улс орнуудын Засгийн газраас хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний туршлагын талаар судаллаа. Судалгааны эхний хэсэгт олон улсын байгууллага, шинжээчдийн зүгээс цар тахлын үед хэрэгжүүлэх төсвийн зохистой бодлогын талаарх зөвлөмж, хоёрдугаар хэсэгт хөгжингүй, хөгжиж буй, түүхий эдийн экспортоос өндөр хамааралтай зарим орнуудын Засгийн газрын хэрэгжүүлж буй төсвийн бодлогыг тоймлолоо.

1. Ковид-19 халдварын цар тахлын үеийн төсвийн зохистой бодлого

Цар тахлаас үүдэлтэй эдийн засгийн хямралын үед төрөөс иргэдийн эрүүл мэндийг хамгаалах, ядуурал, тэгш бус байдлаас сэргийлэх, ажлын байрыг хадгалах, бүтээмж өндөртэй дижитал салбар руу шилжих, ажиллагчдын ур чадварыг нэмэгдүүлэх, татварын бодлогоор дамжуулан эмзэг бүлгийн санхүүгийн дарамтыг хөнгөлөх, хөл хорио, цар тахлын улмаас орлого нэмэгдсэн салбараас санхүүгийн эх үүсвэр цуглуулах болон бусад олон сорилттой тулгарч байна. Эдгээр сорилтыг амжилттай даван туулахын тулд төсвийн стратеги уян хатан байж, цар тахлын дараах гурван үе шат бүрт хэрэгжүүлэх арга хэмжээ хоорондоо харилцан адилгүй байна:

1. Вирусын тархалтаас сэргийлж хөл хорио тогтоосон үе;
2. Вирусын тархалтыг хумиж, эдийн засгийг хэсэгчлэн нээх үе;
3. Дархлаажуулалт ба эдийн засгийн сэргэлтийн үе.

ОУВС-ийн Төсвийн шинжилгээний тайлан [3]-д нийтэлсэн цар тахлын гурван үе шатанд авч хэрэгжүүлэх төсвийн бодлогын арга хэмжээг Хүснэгт 1-д харуулж байна.

¹ Монголбанкны Мөнгөний бодлогын газрын эдийн засагч.

Цахим шуудан: bayar.j@mongolbank.mn

Энэхүү судалгааны өгүүллийг бичихэд зөвлөсөн Б.Баярдаваа, Б.Түмэнцэнгэл болон Д.Болдбаатар нарт талархал илэрхийлье. Энд дурдагдах аливаа санал, дүгнэлт нь олон улсын санхүүгийн байгууллага, судлаач, шинжээчдийн зөвлөмж, улс орнуудын Засгийн газраас хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний эмхэтгэл бөгөөд Монголбанкны албан ёсны байр суурийг илэрхийлэхгүй болно.

Хүснэгт 1

Цар тахлын үеийн төсвийн стратеги

Төсвийн арга хэмжээ	Вирусын тархалт болон хөл хорионы үед	Эдийн засгийг хэсэгчлэн нээх үе	Дархлаажуулалт, эдийн засгийн сэргэлтийн үе
Өрхийн орлогыг дэмжих арга хэмжээ			
Бэлэн мөнгө/түүнтэй адилтгах шилжүүлэг	+Тийм. Өрхийн зайлшгүй хэрэгцээг дэмжих үржүүлэгчийн нөлөө хамгийн өндөр	Хамгийн их хэрэгцээтэй байгаа, зорилтот бүлгийг дэмжих чиглэлд шилжих	Нийгмийн хамгааллын тогтолцоог сайжруулах шинэчлэл хийх
Ажилгүйдлийн тэтгэмж	Тэтгэмжийн хүртээмжийг нэмэгдүүлж, хугацааг уртасгах	Ажилгүйдэл хэвийн түвшинд хүрэх хүртэл ажил эрхлэх хөшүүргийг дэмжихүйц байдлаар боловсруулах	Нийгмийн хамгааллын тогтолцооны хүрээнд тэтгэмжийн үндсэн хэсгийг л хэрэгжүүлэх
Ажил эрхлэлтийг дэмжих арга хэмжээ			
Ажлын байрыг хадгалах/богино хугацааны арга хэмжээ	+Тийм. Ажлын байрыг хадгалж, ажил олгогч болон ажиллагчдын холбоог хадгалахад тустай	Ажиллах хүчний чөлөөтэй шилжилтийг дэмжихийн тулд тус арга хэмжээг бууруулах	Арга хэмжээг сулруулах
Түр хугацаагаар ажилд авсны татаас	- Үгүй. Хэрэгжүүлэхэд эрт.	Нийлүүлэлтийн сүлжээний тасалдал арилахад тус арга хэмжээг эхлүүлэх	Хөдөлмөрийн зах зээлийн идэвхтэй бодлого (<i>дахин сургах г.м.</i>)-д шилжих
Хөдөлмөрийн захын идэвхтэй бодлого	-Үгүй. Хэрэгжүүлэхэд эрт	Ажиллах хүчний ур чадварыг дээшлүүлэх хөтөлбөр (<i>цахимжуулалт, боловсрол</i>)-үүдийг эхлүүлэх	+Тийм. Ковидын дараах эдийн засгийн бүтцийн шилжилтэд нийцүүлэх
Төсвийн хөрөнгө оруулалт			
	Дараагийн үе шатад бэлдэх	Урсгал засвар болон хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх боломжтой; ажлын байр бий болгох, “ногоон сэргэлт”-ийг чухалчилсан дараагийн шатны төлөвлөгөө бэлдэх	Тогтвортой санхүүжилттэй, чанартай хөрөнгө оруулалтын хэмжээг нэмэгдүүлэх

Татварын арга хэмжээ

Татвар, НДШ төлбөрийг түр хойшлуулах	+Тийм. Өрх болон ААН-ийн бэлэн мөнгөний урсгалыг хамгаална.	Зорилтот бүлэгт чиглүүлэх. Татвар төлөгчийн онцлог, цар тахлын нөхцөл байдал болон сэргэлтийн хурдаас хамаарна.	-Үгүй. Өрийн бүтцийн өөрчлөлт хийхэд нь тусалж болно.
Орлогын татварын хувь хэмжээг бууруулах	-Үгүй. Ихэвчлэн шаардлагагүй бүлэгт дэмжлэг болно.	-Үгүй. Ашиг орлого-той байгаа, дэмжлэг шаардлагагүй бүлэгт чиглэх ч, хэмнэсэн татвараа зарцуулах-гүй (үржүүлэгчийн нөлөө бага)	Төсвийн орон зайгаас хамаарч тус арга хэм-жээг эдийн засгийг сэргээх багцийн бүрэлдэхүүн болгон ашиглаж болно. Бэлэн мөнгөний хязгаарлалт-тай өрхөд чиглүүлбэл илүү үр дүнтэй.
Түргэвчилсэн элэгдүүлэлт (accelerated depreciation), эсвэл алдагдлын урагш шилжүүлэлт (loss carryback)	-Хэрэгжүүлэхэд эрт	+Тийм. Үйл ажиллагааг үргэлжлүүлж буй байгууллагуудад	+Тийм
Шаталсан татвар	Төсвийн орлого хязгаарлагдмал үед хэрэгжүүлэх нь зохимжтой	Төсвийн орлого хязгаарлагдмал үед хэрэгжүүлэх нь зохимжтой	+Тийм. Шатлалыг хэрэгжүүлэхдээ татварын сайн хуультай нийцтэй байлгах. Ашиг орлого өндөртэй хэсгээс цуглуулсан татвараар бусад арга хэмжээг санхүүжүүлэх шаталсан татварын тогтолцоо нийгмийн хурцадмал байдлыг зөөлрүүлэхэд дэмтэй

Хөрвөх чадварыг дэмжих бусад арга хэмжээ

Зээл, баталгаа	+Тийм. Ажлын байрыг хадгалах, ногдол ашиг, удирдлагын урамшуулал дээр хязгаарлалт тавих гм нөхцөлтэй хэрэгжүүлэх	Дэмжлэгийн нөхцөлийг боловсронгуй болгож, хэмжээг бууруулах	Арга хэмжээнээс гарахад чиглэн хумих, төсвийн эрсдлийг удирдах
----------------	--	---	--

Дампуурлаас сэргийлэх (<i>Дахин хөрөнгөжүүлэх</i>)	+Тийм. Ногдол ашиг тараахыг хязгаарлах, алдагдлыг хувьцаа ээмшигчтэй хамтарч үүрэх байдлаар хэрэгжүүлэх	Системийн болон стратегийн хувьд ач холбогдолтой компаниудад чиглүүлэх, ногдол ашиг, гүйцэтгэх удирдлагын цалин дээр хязгаарлалттай хэрэгжүүлэх	Зохистой цаг хугацаанд арга хэмжээнээс гарахыг зорих
Өрийн бүтцийн өөрчлөлт хийх	-Үгүй. Хуульд заасан хугацааг ашиглах боломжтой	Бүтцийн өөрчлөлтийг доголдолгүй хийх арга хэлбэр, хурдтай гүйцэтгэх холбогдсон механизмыг боловсруулах	+Тийм. Хэрэгжүүлэхдээ шаардлага хангахгүй компаниудыг хасах

Вирусын тархалт болон хөл хорионы дэглэмийн үед Засгийн газар иргэдийн эрүүл мэндийг хамгаалах, яаралтай тусламж хүргэх болон цар тахалд хамгийн хүндээр нэрвэгдсэн өрх, бизнесийн салбарыг хамгаалах чиглэлд ажиллах нь зүйтэй гэж ОУВС үзэж байна. Энэ хүрээнд ажлын байрыг хадгалах татаас, ажилгүйдлийн тэтгэмж олгох, татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, аж ахуй нэгжүүдэд тэсч үлдэхэд нь туслах зорилгоор хөнгөлөлттэй зээл олгох, зээлийн баталгаа гаргах зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ. Засгийн газраас хэрэгжүүлэх эдгээр төсвийн арга хэмжээ нь төв банк болон бусад зохицуулагч байгууллагын арга хэмжээтэй уялдаатай байх ёстой. Эрүүл мэндийг хамгаалах арга хэмжээ болон Засгийн газрын дэмжлэгийн үр дүнд хямралын сөрөг нөлөөг зөөлрүүлэх, эдийн засгийн сэргэлтийн түргэсгэх юм.

Эдийн засгийг хэсэгчлэн нээх үе: Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй дэмжлэгийг огцом зогсоох нь ядуурал, тэгш бус байдлыг нэмэгдүүлж хямралыг сунжруулах эрсдэлтэй билээ. Мөн өрхийн орлого тасалдан эрэлт хумигдаж, нийлүүлэлт удааширсан энэ үед эдийн засаг богино хугацаанд сэргэх эсэх нь эргэлзээтэй. Тиймээс Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй халамж, тэтгэмжийг хэвээр үргэлжлүүлж, эдийн засгийн сэргэлтэд чиглэсэн бусад арга хэмжээг аажим эхлүүлэх шаардлагатай юм.

Төсвийн орон зай бага орны хувьд нэн тэргүүнд халдвар хамгааллын дэглэмийг сахисан эрсдэл багатай ажлын байрыг бий болгох, ажиллагчдад шинэ, бүтээмж өндөртэй салбарт ажилд орох боломжийг нээх, цар тахлын нөлөөнд автсан ч *цаашид оршин тогтнох чадамжтай бизнесийг дэмжих* бодлого баримтлах нь зүйтэй. Энэ хүрээнд ажлын байрыг хадгалахтай холбоотой татаасыг хумиж, ажилгүй иргэдийг онлайнаар сургалтад хамруулах зэрэг арга хэмжээ хэрэгжүүлэх боломжтой.

Мөн төсвийн орлого нэмэгдүүлэх зорилгоор татварын зохицуулалт хийх боломжтой. Тухайлбал, шаталсан татвар нэвтрүүлэх, татварын реформ хийх

зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлэх юм. Шаталсан татвар нэвтрүүлснээр цар тахлын нөлөөнд бага өртсөн, эсвэл орлого нэмэгдсэн салбараас эх үүсвэр татаж эрүүл мэнд, аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээг санхүүжүүлэх боломж бүрдэнэ.

Дархлаажуулалт ба эдийн засгийн сэргэлтийн үед шилжихэд эдийн засаг дахь төрийн оролцоог сулруулж, хувийн болон төрийн секторын өрийн тогтвортой байдлыг хангахын зэрэгцээ хүртээмжтэй, “ногоон” сэргэлтийг бий болгохыг зөвлөж байна. Төсвийн зохистой бодлогын сонголт нь тухайн улсын санхүүгийн чадамж, өрийн түвшин, хямралын гүнзгийрэлтээс хамааран харилцан адилгүй байх юм. Тухайлбал, төсвийн орон зай багатай орны хувьд төсвийн алдагдлыг даруй зогсоохгүй бол өрийн болон хүүний дарамт нэмэгдэж, эдийн засгийн сэргэлтийг хазаарлах аюултай [3].

Хямралын дараа эдийн засгийг ногоон, дижитал шилжилтэд суурилж сэргээх

Европын холбооны улсууд цар тахлын үед ногоон, дижитал шилжилтэд суурилсан сектор руу чиглэсэн төсвийн хөрөнгө оруулалтаар дамжуулан эдийн засгийн тогтвортой, уян хатан сэргэлт бий болгохыг зорьж байна. Хямралын үед ногоон, дижитал салбарт төсвийн хөрөнгө оруулалтыг чиглүүлэн дэд бүтцийг хөгжүүлснээр тус салбарт бусад төрлийн хөрөнгө оруулалт нэмэгдэх суурийг тавих юм. Ингэснээр эдийн засгийн бүтцийн өөрчлөлтийг зөв зүгт чиглүүлж, капитал, ажиллах хүч хамгийн бүтээмж өндөртэй салбар руу шилжих боломж бүрдэнэ.

Цар тахлын нөлөөгөөр дижитал хэлбэрт аль хэдийн шилжсэн онлайн худалдаа, медиа, банкны салбарууд хамгийн их давуу талыг олж авах бөгөөд, эдийн засгийн бүтцэд “шинэчлэл”² хийгдэж буй энэ үед бусад салбарууд ч мэдээлэл, харилцаа холбооны технологид чиглэсэн хөрөнгө оруулалтын хэмжээг нэмэгдүүлэх шаардлага үүсэх юм [1].

Өрийн түвшин өндөртэй, төсвийн хязгаарлагдмал байдалд байгаа улсуудад тулгарах хүндрэл

Улс орнуудын хувьд дунд хугацааны эдийн засгийн өсөлтийн төлөв цар тахлын өмнөх үеэс бага төлөвт шилжсэнээр татварын суурь хумигдаж, нөгөө талаас зардал тэлэн улсын өр нэмэгдэж байна. Цар тахлаас өмнө өрийн хэмжээ өндөр байсан улсуудын хувьд өрийн тогтвортой байдлыг хангахад бэрхшээл тулгарах бөгөөд Засгийн газрын зээлийн хүүний төлбөрийн төсвийн орлогод эзлэх хувь нэмэгдсэнээр төсвийн бодлогоор эдийн засгийн сэргэлтийг дэмжих, ядуурал, тэгш бус байдлыг бууруулах боломжийг хумих эрсдэлтэй байна. Цар тахлын үеийн хөл хорионы нөлөө хамгийн хүндээр нөлөөлөх бүлэг нь бага орлоготой, албан бус секторт ажил эрхлэгч, үйлчилгээний салбарт ажиллагчид, эмэгтэйчүүд болон ирээдүйн ажиллах хүчийг бүрдүүлэх хүүхдүүд байх юм.

² “Great re-set”

Ядуурал, тэгш бус байдал, хүмүүн капиталын хомсдол

Өмнөх хямралуудтай харьцуулахад хөл хорионы дэглэмийн үед зайнаас ажиллах боломжгүй салбарын ажиллагсад, албан бус секторт ажиллагч, цагаач иргэд, бага цалинтай, ажилд шинээр орсон залуучууд орлогын хувьд хамгийн сөрөг нөлөөллийг үүрэх бөгөөд төрөөс олгох халамж, дэмжлэгт хамрагдах боломж бага юм. Ингэснээр нийгмийн хамгийн эмзэг бүлэгт хямралын сөрөг нөлөө хүндээр тусч, ядуурал, нийгмийн тэгш бус байдлыг нэмэгдүүлэх шалтгаан болох эрсдэлтэй. Түүнчлэн, цар тахлын үед боловсролын байгууллагыг удаан хугацаагаар хаах тусам хүүхдүүдийн боловсрол олж авах боломж буурах, тэдний асран хамгаалагч, ялангуяа ээжүүдийн хувьд ажил эрхлэх боломж хумигддаг байна. Энэ нь богино болон урт хугацаанд хүний нөөцийн чадавхийг бууруулах, орлогын тэгш бус байдлыг нэмэгдүүлэх нөлөөтэй юм [6].

Хямралын дараах татварын бодлого

Хямралын үед улс орнууд эрэлт, нийлүүлэлтийг дэмжих зорилгоор зарим төрлийн татвараас хөнгөлөх, чөлөөлөх зэрэг богино хугацааны арга хэмжээ хэрэгжүүлж байна. ОУВС-гаас хямралын дараагаар эдийн засгийн тогтвортой, “ногоон” өсөлтийг дэмжих, орлогын тэгш байдлыг нэмэгдүүлэх, татварын суурийг өргөтгөх чиглэлд татварын бодлогоо сайжруулах хэд хэдэн зөвлөмж гаргажээ. Үүнээс, хөгжиж буй орнуудад өгсөн зөвлөмжийг нэгтгэн тайлбарлая.

- **Орлогын тэгш байдлыг сайжруулахад** прогрессив буюу шаталсан татвар чухал хүчин зүйл болно. Өөрөөр хэлбэл, аливаа татвар нь орлого багатай иргэдэд дарамт багатай байх ёстой. Татварын орлого нь орлогын татвар, хэрэглээний татвараас бүрдэнэ. Урт хугацааны эдийн засгийн өсөлтөд үзүүлэх нөлөөг нь харвал орлогын татвар нь хэрэглээний татвартай харьцуулахад өсөлтийг сааруулах нөлөө нь өндөр байдаг. Эсрэгээрээ, орлогын татварын нийгэм дэх орлогын тэгш байдлыг хангах тал дээр илүү нөлөөтэй байдаг байна.
- **Орлогын шаталсан татвар:** Цар тахлын үед орлого буурсан иргэдэд ирэх санхүүгийн дарамтыг бууруулах, нөгөө талаас, өндөр орлоготой, цар тахлын улмаас орлого өссөн цөөн салбар (*онлайн худалдаа, интернет, харилцаа холбоо г.м.*)-т ажиллагчдаас төвлөрөх орлогын дүнг нэмэгдүүлэх боломж бүрдэнэ. Ингэхдээ татварын шатлалын хэмжээг оновчтой тогтоох нь чухал. Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагын гишүүн орнуудын хувьд татварын хамгийн өндөр шатлалд ногдох орлогын хэмжээ нь дундаж цалингаас 3 дахин өндөр байдаг байна.
- **Жижиг дунд үйлдвэрлэлд чиглэсэн татварын хөнгөлөлтөөс зайлсхийх:** Зарим оронд жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилгоор ААНОАТ-ын хувь хэмжээг бууруулах зэрэг хөнгөлөлт

үзүүлдэг. Энэ төрлийн татварын хөнгөлөлт нь чинээлэг, олон тооны жижиг бизнес эзэмшигч бүлгийг илүүтэй дэмжих, мөн бизнес томорч хөгжих сонирхлыг бууруулах зэрэг сул талтай байдаг.

Хэрэглээний татвар нь орлогын татвартай харьцуулахад прогрессив шинж чанар бага байдаг. Гэвч хэрэглээний татвар төсвийн орлогын дийлэнх хэсгийг бүрдүүлэх³ бөгөөд тэрхүү татварын орлогын зарцуулалт нь тэгш байдлыг дэмжиж байх нь чухал юм.

- **Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар ногдуулах доод хязгаар тогтоох:** Хөгжиж буй орнуудад нийгмийн хамгийн орлого багатай иргэд хоол хүнс, хэрэгцээт бараагаа жижиг дэлгүүр, худалдааны газраас худалдан авдаг тул тэдгээр худалдааны газруудын нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг хөнгөлөх нь татварын прогрессив шинж чанартай нийцтэй юм.
- **Онлайн худалдаанд нэмэгдсэн өртгийн албан татвар ногдуулах:** Цар тахалтай холбоотой энэ төрлийн татварын зохицуулалт хийх шаардлага улам нэмэгдэж байна. Хөл хорио тогтоосонтой холбоотойгоор орлого хамгийн ихээр нэмэгдсэн салбаруудын нэг болох онлайн худалдааны салбарт нэмэгдсэн өртгийн албан татвар ноогдуулснаар цар тахлын үед татварын орлогыг дэмжих, шаардлагатай зардлуудыг санхүүжүүлэх эх үүсвэр бүрдүүлнэ. Үүний тулд бодлого боловсруулагчдын зүгээс татварын зохицуулалтад шаардлагатай *дижитал дэд бүтцийн асуудлыг* шийдэх хэрэгтэй.

Онцгой албан татвар: Зарим орон татварын орлогын суурийг тэлэх зорилгоор харилцаа, холбооны салбар, сошиал медиа талбар, онлайн худалдааны салбарт онцгой албан татвар ногдуулахаар зохицуулж байна [5].

2. Улс орнуудын хэрэгжүүлж буй бодлого

Дэлхий нийтээр цар тахлын үед хэрэгжүүлж буй төсвийн нэмэлт арга хэмжээ 2020 онд \$14.0 их наяд хүрснээс \$7.8 их наяд нь төсвийн нэмэлт зардал, татварын хөнгөлөлт, 6.0 их наяд нь зээл, зээлийн баталгаа зэрэгт зарцуулагджээ. Төсвийн зардал нэмэгдэж, эдийн засгийн идэвхжил буурч орлого тасалдсан нөлөөгөөр төсвийн алдагдал хөгжингүй орнуудад –13.3 хувь, хөгжиж буй, дунд орлоготой орнуудад –10.3 хувь, бага орлоготой орнуудад –5.7 хувьд хүрчээ.

Үүнийг дагаад улс орнуудын Засгийн газрын өр дунджаар ДНБ-ий 98 хувьд хүрч, өмнөх оныхоос 14.1 нэгж хувиар нэмэгдлээ. Тухайлбал, Канад, Япон, АНУ, Итали, Испани зэрэг “Их 20” бүлгийн орнуудад өрийн хэмжээ хамгийн ихээр буюу ДНБ-ий 20-30 нэгж хувиар нэмэгджээ. Эдгээр оронд халдварын тархалт эрчимтэй байснаас шалтгаалж төсвийн зардал огцом нэмэгдсэнээс гадна бизнесийн эрхлэгчдийг дэмжихэд чиглэсэн бусад арга хэмжээ хурдтай

³ Монгол Улсын татварын орлогын 50 орчим хувийг хэрэглээний татвар бүрдүүлж байна.

хэрэгжүүлж байна.

ОУВС-гаас 193 орны сангийн болон мөнгөний бодлогын хариу үйлдэл, арга хэмжээг эмхэтгэснийг дараах гурван бүлэгт хуваан авч үзэж, хэрэгжүүлж буй бодлогын онцлогийг харьцууллаа. Үүнд:

- *Хөгжингүй улс орнууд (АЕ)* – улс орнуудын ОУВС-ын ангиллаар *хөгжсөн* гэх ангилалд багтаж буй голлох⁴ эдийн засаг;
- *Хөгжиж буй улс орнууд (ЕМДЕ)* – улс орнуудын ОУВС-ын ангиллаар *бүрэлдэж буй эдийн засаг ба хөгжиж буй улс* гэх ангилалд багтаж буй голлох эдийн засаг;
- *Түүхий эдийн экспортологч* – “Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтийн шинжилгээ” судалгаа [7]-нд тодорхойлсон түүхий эдийн экспортоос өндөр хамааралтай эдийн засаг багтана.

Дээрх ангиллаар Хүснэгт 2-т 33 улс орныг авч үзэж, Ковид 19-ийн үеийн төсвийн бодлогын харьцуулалтыг хийлээ. Сонгогдсон бүх улсад коронавирусын тохиолдол бүртгэгдсэн, улсын хилээ хааж, карантин тогтоожээ.

Сонгосон 33 улсын хэрэгжүүлж буй арга хэмжээг дүгнэхэд, эхний ээлжинд эрүүл мэндийн зайлшгүй зардлыг санхүүжүүлэх, эмзэг бүлэгт чиглэсэн нийгмийн халамжийн шилжүүлгийг нэмэгдүүлэх, цаашлаад хөрөнгө санхүүгийн боломжоос шалтгаалж цар тахлын улмаас хохирсон ажиллах хүч, ажил олгогчдыг дэмжих арга хэмжээ авчээ.

- Хөгжингүй орнууд дунджаар ДНБ-ий 11.3 хувьтай тэнцэх хэмжээгээр төсвийн зардлыг нэмэгдүүлснээс 1.6 нэгж хувь нь эрүүл мэндийн салбарт, 9.7 нэгж хувь нь ажилгүйдлийн тэтгэмж, нийгмийн халамжийн шилжүүлэг, ажлын байрыг хадгалах татаас болон бусад зориулалтаар зарцуулжээ. Хөгжиж буй орнуудын дундажтай харьцуулахад эрүүл мэндийн бус салбарын нэмэлт зардал нь 7.2 нэгж хувиар өндөр байна.
- Түүхий эдийн экспортоос өндөр хамаарал бүхий ангилалд багтсан орнуудын хувьд төсвийн нэмэлт зардлын хэмжээ ДНБ-ий 4.5 хувьтай тэнцэж байгаа бөгөөд хамгийн их нэмэлт зардал гаргасан оронд Чили, Перу зэрэг улс багтаж байна.
- Хөгжингүй орнууд төрийн өмчит банк, санхүүгийн байгууллагаар дамжуулан жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчид, цар тахлын улмаас хүндрэлд орсон салбарын бизнес эрхлэгчдэд зээл олгох, зээлийн баталгаа гаргах зэргээр хөрвөх чадварыг дэмжих чиглэлд тэргүүлж байна. Хөрвөх чадварыг дэмжих арга хэмжээ нь нийлбэр дүнгээр хөгжиж буй орнуудад ДНБ-ий 2.4 хувь, түүхий эдийн экспортоос өндөр хамаарал бүхий орнуудад 3.2 хувь, хөгжингүй орнуудад 15.6

⁴ ОУВС-ийн тайланд нэрийг нь тусгайлан бичдэг улсуудыг голлох гэсэн ангилалд орууллаа.

хувьтай тэнцэж байна. Үүнээс, хөгжингүй орнуудад зээлийн баталгаа ДНБ-ий 11.8 хувьтай тэнцүү байна.

Хүснэгт 2

Зарим улс орнуудын төсвийн нэмэлт зардал, бусад арга хэмжээ
(2020 оны 9-р сарын 11-ний байдлаар)

	\$, тэрбум						Дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувь					
	Төсвийн зардал болон татварын чөлөөлөлт			Хөрвөх чадвар дэмжих			Төсвийн зардал болон татварын чөлөөлөлт			Хөрвөх чадвар дэмжих		
	Нийт	Эрүүл мэндийн салбарт	Эрүүл мэндийн бус салбарт	Нийт	Үнэт цаас худалдан авах, зээл олгох	Багалгаа	Нийт	Эрүүл мэндийн салбарт	Эрүүл мэндийн бус салбарт	Нийт	Үнэт цаас худалдан авах, зээл олгох	Багалгаа
Хөгжсөн орнууд												
Австрали	218	11	207	24	10	14	16.2	0.8	15.3	1.8	0.8	1.0
Канад	240	39	201	66	4	62	14.6	2.4	12.3	4.0	0.2	3.8
Франц	198	20	178	405	24	381	7.7	0.8	6.9	15.8	0.9	14.8
Герман	418	46	372	1054	114	941	11.0	1.2	9.8	27.8	3.0	24.8
Итали	127	11	117	663	4	659	6.8	0.6	6.2	35.5	0.2	35.3
Япон	782	90	692	1428	147	1281	15.6	1.8	13.8	28.4	2.9	25.5
Солонгос	56	4	52	166		60	3.4	0.3	3.2	10.2		3.7
Испани	52	5	47	184	1	171	4.1	0.4	3.7	14.4	0.1	13.5
Их британи	441	145	296	437	1	435	16.3	5.3	10.9	16.1	0.0	16.1
Америкийн нэгдсэн улс	3503	484	3020	510	56	454	16.7	2.3	14.4	2.4	0.3	2.2
Хөгжиж буй орнууд												
Бразил	118	17	101	88	15		8.3	1.2	7.1	6.2	1.1	5.1
Хятад	711	21	689	193		58	4.7	0.1	4.6	1.3		0.4
Энэтхэг	81	5	76	134	9	114	3.1	0.2	2.9	5.1	0.3	4.3
Индонез	29	5	24	9	2	7	2.7	0.5	2.2	0.9	0.2	0.6
Мексик	7	2	5	14	2	1	0.7	0.2	0.5	1.3	0.2	0.1
Оросын холбооны улс	42	9	33	22	8	7	2.9	0.6	2.3	1.5	0.5	0.5
Саудын Араб	15	13	3	6	6		2.2	1.8	0.4	0.8	0.8	
Малайз	15.2	0.4	14.8	11.9	0.0	11.9	4.4	0.1	4.3	3.5	0.0	3.5
Филиппин	9.2	1.7	7.5	3.3	0.9	2.4	2.5	0.5	2.1	0.9	0.3	0.7
Тайланд	42.4			21.9	3.0	10.7	8.3			4.3	0.6	2.1
Нигер	6.4	1.4	5.0				1.5	0.3	1.1			
Вьетнам	1.8	0.3	1.5	1.6	0.4		0.5	0.1	0.5	0.5	0.1	0.4
Түүхий эдийн экспортоос хамаарал өндөртэй орнууд												
Өмнөд африк	16	1	15	12		12	5.5	0.4	5.1	4.3		4.1
Армени	0.1	0.0	0.1	0.1	0.1	0.0	1.0	0.3	0.7	1.1	1.1	0.0
Чили	20.7	2.2	18.5	4.5		4.5	8.2	0.9	7.4	1.8		1.8
Казахстан	4.0			5.1	3.1		2.4			3.1	1.9	1.2
Мавритани	0.4	0.0	0.3				4.9	0.6	4.3			
Перу	10.7	1.5	9.1	19.1		19.1	5.4	0.8	4.6	9.6		9.6
Гана	1.9	0.1	1.8	0.2	0.2		2.9	0.1	2.7	0.3	0.3	
Киргизстан	0.5	0.0	0.4				6.1	0.3	5.8			
Мали	0.4	0.1	0.3			0.0	2.2	0.4	1.9			0.0
Узбекистан	2.2	0.4	1.8	1.5	1.5		3.7	0.8	3.0	2.4	2.4	
Монгол	1.0	0.1	0.9	0.4	0.0	0.0	7.6	1.1	6.5	2.7	0.3	0.0

Эх сурвалж: ОУВС, “Fiscal Monitor, Jan 2021”

- **Хөгжингүй орнууд** санхүүгийн чадавхи өндөр, авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээний багц нь үлдсэн хоёр бүлэг улсуудтай харьцуулахад ДНБ-ий 20 орчим хувиар өндөр байна. Тухайлбал:
- **АНУ:** Цар тахлын улмаас \$3.5 их наяд төсвийн нэмэлт зардал гаргасан нь ДНБ-ий 16.7 хувьтай тэнцэх бөгөөд үүний 2.3 нэгж

хувь нь эрүүл мэндийн салбарт зарцуулагджээ. Төсвийн зардлаар хэрэгжүүлсэн томоохон дүнтэй арга хэмжээнд: 1) ажилгүйдлийн тэтгэмж; 2) яаралтай тусламж; 3) жижиг бизнест олгох хөнгөлөлттэй зээл, тусламж багтаж байна.

- **ИБУИНВУ:** ДНБ-тэй харьцуулсан дүнгээр эрүүл мэндийн салбарт хамгийн их нэмэлт зардал (*5.3 хувь буюу \$145 тэрбум*) зарцуулжээ. Ингэхдээ, эмнэлгийн орны хүртээмж, ажилчдын тоо, шаардлагатай төхөөрөмжийг нэмэгдүүлэхэд санхүүжилт гаргаснаас гадна нэн шаардлагатай эмнэлгийн тоног төхөөрөмж импортлохтой холбогдох татваруудыг чөлөөлжээ.
- **Хөрвөх чадварыг дэмжих чиглэлд:** ХБНГУ, Итали улс бизнес эрхлэгчдийн хөрвөх чадварыг дэмжихэд хамгийн өндөр мөнгөн дүнтэй арга хэмжээ авч хэрэгжүүллээ. Тухайлбал, Засгийн газраас гаргаж буй баталгааг ДНБ-д харьцуулахад Италид 35.3 хувь, Германд 24.8 хувь байна. Италид жижиг дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчид болон экспортлогчдын зээлд Засгийн газраас баталгаа гаргаж байгаа бол ХБНГУ-д санхүүгийн бус секторын хөрвөх чадварыг дэмжих, старт-ап, энтрепренер зээлийн баталгаа гаргахад нийт \$937 тэрбум зарцуулагджээ.
- **Төсвийн шинжтэй зардал:** Хөгжингүй орнуудаас Япон, БНСУ, Испани зэрэг орнууд цар тахлын нөлөөг бууруулах чиглэлд төсвийн шинжтэй зардал гаргажээ. Тухайлбал, Япон улсад санхүүгийн байгууллагаар дамжуулан үйл ажиллагаа нь доголдсон байгууллагуудад концессийн зээл олгох, баталгаа гаргах; БНСУ-д жижиг дунд үйлдвэрлэлийн зээлийг нэмэгдүүлэх, Тогтворжуулалтын сангууд үүсгэх; Испани улсад ИСО хөрөнгө оруулалтын зээлийн санг санхүүжүүлэх зэрэг арга хэмжээ хэрэгжиж байна.
- **Хөгжиж буй орнууд** эрүүл мэндийн салбарт шаардлагатай зардлыг санхүүжүүлэх, Ковид-19 вирусийн тархалтад өртсөн, бага орлоготой иргэдийн анхдагч хэрэгцээг хангахад голчлон анхаарч байгаа бөгөөд бусад хоёр бүлэгтэй харьцуулахад төсвийн нэмэлт зардал бага байна. Мөнгөн дүнгээр БНХАУ улс хамгийн өндөр төсвийн нэмэлт зардал гаргасан бол Бразил, Тайланд улс ДНБ-д харьцуулсан дүнгээр хамгийн өндөр зардал гаргажээ.
- **БНХАУ:** Цар тахалтай холбоотойгоор эрүүл мэндийн салбарт зарцуулсан нэмэлт зардлын хэмжээ ДНБ-ий ердөө 0.1 хувьтай тэнцэж байгаа бол бусад салбарт 4.6 нэгж хувь байна. Цар тахлын нөлөөг бууруулах чиглэлд хэрэгжүүлсэн арга хэмжээнд: 1)

халдварт өртсөн өрхүүдийг анхдагч хэрэгцээгээр хангах; 2) ажлын байрыг хадгалсан ажил эрхлэгчдэд урамшуулал олгох; 3) цагаач иргэдэд ажилгүйдлийн тэтгэмж олгох зэрэг голлож байна. Мөн он дуустал Хүбэй мужийн жижиг бизнес эрхлэгчдийг НӨАТ-аас чөлөөлөх, бусад мужад НӨАТ-ыг 3 хувиас 1 хувь болгож хөнгөлөх, цар тахлын нөлөөнд өртсөн салбарын бизнесүүдэд ААНОАТ-ын хөнгөлөлт үзүүлэх, нийгмийн даатгалын төлбөрийг он дуустал хойшлуулах зэрэг арга хэмжээ авч хэрэгжүүлжээ.

- **Бразил:** Өндөр настан, ядуу болон ажилгүй иргэдийг дэмжих арга хэмжээнд: 1) нийгмийн халамжийн тэтгэмжийг нэмэгдүүлэх; 2) ажлын байрыг хадгалахад зориулсан татаас; 3) ядуу айл өрхийн цахилгааны төлбөрийг чөлөөлөх зэрэг багтаж байна. Мөн ДНБ-ий 5.1 хувьтай тэнцэх хэмжээний төсвийн шинжтэй арга хэмжээ хэрэгжүүлжээ. Үүнд, төрийн өмчийн банкнаас жижиг дунд үйлдвэрлэл, аялал жуулчлал, үйлчилгээний салбарт зээл олгох ажил голлох дүнтэй байна.
- **Түүхий эдийн экспортлогч** орнуудаас Чили, Перу улс төсвийн нэмэлт зардлын дүнгээр өндөр байгаа бол хөрвөх чадварыг дэмжих чиглэлд ӨАБНУ өндөр мөнгөн дүнтэй арга хэмжээ авч хэрэгжүүлжээ.
- **Чили:** Төсвийн нэмэлт зардлын 10.7 хувийг эрүүл мэндийн салбарт зарцуулсан бол үлдсэн 89.3 хувь буюу \$18.5 тэрбумыг эмзэг бүлэгт бэлэн мөнгө болон хангамжийн хэлбэрээр тараах, ажилгүйдлийн тэтгэмж олгох, зээлийн баталгаа гаргахад зарцуулж байна. Мөн ААНОАТ-ыг 3 сараар чөлөөлжээ.
- **Перу** улсын хувьд эмчилгээний төхөөрөмж худалдан авах, вирусын тархалтыг илрүүлэх ажиллагаа, эмчилгээний зориулалттай бүтээгдэхүүний импортын татварыг чөлөөлөх, нийгмийн халамж, цахилгааны үнийн татаас зэрэгт төсвийн нэмэлт зардал гаргажээ.

Ном зүй:

- [1] European Parliament. ‘COVID-19 and Economic Policy Toward the New Normal: A Monetary-Fiscal Nexus after the Crisis?’
- [2] EY. 2020. ‘EY Tax COVID-19 Response Tracker, Dec 2020’
- [3] IMF. 2020. ‘Fiscal Monitor, Oct 2020’
- [4] IMF. 2021. ‘Fiscal Monitor, Jan 2021’
- [5] IMF. 2020. ‘Tax Policy for Inclusive Growth after the Pandemic’
- [6] IMF. 2020. ‘World Economic Outlook, Oct 2020: A Long and Difficult Ascent’
- [7] Б.Эрхэмбаяр болон Б.Арьяасүрэн. 2019. ‘Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтийн шинжилгээ’, Монголбанкны Судалгааны ажлын товхимол №14.